

TARIK BUĞRA'NIN KÜÇÜK AĞA VE UWE TIMM'İN MORENGA ROMANLARININ FİLM SANATINA AKTARIMI

Öğr. Gör. Dr. Filiz İlnur CUMA
Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi
Alman Dili ve Edebiyatı Bölümü
filizilknur@yahoo.de

Özet

Türkiye’de *Küçük Ağa* ve Almanya da *Morenga* filmlerinin yarattığı etki kuşkusuz disiplinler arası ortak bir çalışmanın ürünüdür. Edebiyat ve medya disiplinlerinin *Küçük Ağa* ve *Morenga* örneklerinde bu denli bir araya yoğunlaşmasında yazar ve senaristlerin birlikte çalışmalarının rolü büyüktür. Çalışmamızda yazınsal bir yapıttan hareketle film sanatına aktarılan Tarık Buğra’nın *Küçük Ağa* ve Uwe Timm’in *Morenga* başlıklı romanlarından örnekler verilmiştir. Bu iki romanın film sanatına aktarılacak geniş kitlelere aktarımının ve etkili bir yapıtın ortaya çıkmasının sebebinin belirlemek çalışmamızın başlıca amacı olmuştur. Edebiyat ve medya kavramlarından yola çıkarak, edebî metnin görselleştirilmesi konusunda örnek teşkil etmesi bakımından, hem Alman Edebiyatından hem de Türk Edebiyatından tanınmış yazarların romanlarını karşılaştırarak ele aldık. Her iki romanın da gerek gerçek hikâyelerden yola çıkılarak kurgulanmış olması, gerekse romanların konusunu oluşturan roman karakterlerinin gerçek kişilere dayanması paralellik göstermektedir. Roman kahramanlarının, her iki romanda da, kendi topraklarını korumak için düşmanla savaşmaları ve yazarların tarihi olaylardan yola çıkarak, arşiv araştırmaları sonucunda eserlerini yazmaları da karşılaştırmaya değer önemli özelliklerdendir. Bu noktalardan hareketle her iki roman ve bunların filmleri çalışmamızda karşılaştırmalı edebiyat bilimi disipliniyle paralellik ve farklılık bağlamında değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tarık Buğra, *Küçük Ağa*, Uwe Timm, *Morenga*, edebiyat-medya.

ADAPTING TO FILMING PROFESSION OF KÜÇÜK AĞA BY TARIK BUĞRA AND MORENGA BY UWE TIMM

Abstract

The impact that *Küçük Ağa* in Turkey and *Morenga* in Germany has spawned is undoubtedly the product of an interdisciplinary collective work. Kneading in collocation in the disciplines of literature and media in the examples of *Küçük Ağa* and *Morenga*, have a significant effect under auspices of collaboration of writers and scriptwriters. In our study, adapted to filming profession by a literary movement, examples are given from the titles of *Küçük Ağa* by Tarık Buğra and *Morenga* by Uwe Timm. Determining the reasons of the occurrence of an effective composition and transferring to mass population by courtesy of adapting to filming art of these two novels’ are the basic aims of our study. Considering the literature and media concepts, we approached the novels of the familiar writers of both German and Turkish literature with analogy in aspect of serving as a model in visualising literary text. Both novels show parallelism in both the recognition of being fictionalised by considering real stories and in recognition of abiding real characters to the characters of novels which composed the subjects of the novels. In both novels, to protect their own land, battling of novel characters against enemy and writers’ composing their works in consequence of archive researches based on the historical events are significant peculiarities to compare. From this point of view both novels and their films are appreciated in our study in aspect of parallelism and discrepancy with the discipline of comparative literature science.

Key Words: Tarık Buğra, *Küçük Ağa*, Uwe Timm, *Morenga*, literature – media.

1. EDEBÎ METİNLERİN FİLME AKTARILMA SÜRECİ

İlk edebî eserler bilindiği gibi çok eskiye dayanmaktadır. Buna örnek olarak taş üzerine oyularak yazılan tablet veya yazıtları gösterebiliriz. Birçok medeniyetin günümüze kadar gelmesinde bu yapıtların kuşkusuz önemli katkıları olmuştur. İlk edebî yapıtlar olarak niteleyebileceğimiz ve edebiyat çerçevesinde değerlendirilmeleri de mümkün olan bu yapıtlar aynı zamanda edebiyatın etki gücünü kanıtlar niteliktedir.

Edebiyatın bilim olarak kabul edilmesi ve teknolojinin ilerlemesiyle birlikte değişik edebî türler ortaya çıkmıştır. Nesir ve nazım olarak temel iki grup altında toplanan edebî türlere disiplinler arası ilişkilerin zaman içerisinde gelişmesi üzerine birçok orijinal tür ilave olmuştur. Taş tabletlerden bilişim çağına uzanan gelişimsel süreçte bilimsel ve sanatsal disiplinlerin birbirleriyle temasları sürekli artan bir eğilim göstermekte ve günümüzde ise bu durum kaçınılmaz, hatta gerekli bir zenginlik olarak görülmektedir (Heckenhausen, 1987: 129).

Edebiyat ile kaynaşmış günlük hayatımızda da önemli bir konuma sahip en yeni disiplinlerden birisi kuşkusuz medyadır. Edebiyat ve Medya da farklı iki disiplin olmasına rağmen, birlikte ele alındıklarında birçok bilimcinin de belirttiği gibi farklı bir disiplini oluştururlar. Medya artık edebiyat bilimi çerçevesinde değerlendiriliyor. Aytaç'ın da söylediği gibi "medya üzerine kuramsal araştırmalar, kimi yerde edebiyat biliminin yanı sıra, kimi yerde de genel edebiyat biliminin çatısı altında yürütülmekte" (Aytaç, 2002: 5).

Edebiyat ve film farklı iki disiplin ya da çoğu bilimcinin değindiği gibi farklı iki sanat dalıdır. Batılı edebiyat bilimcilerinin belirttiğine göre "Literatur" (edebiyat) "Belletristik" (güzel edebiyat) ten farklı olarak yazılı belgelerin hepsini kapsamaktadır (Braak-Neubauer, 1990: 18) ve çok eskiye dayanmaktadır.

Oysa film, edebiyata nazaran yeni bir sanat dalıdır. Film, ilk kez fotoğrafın 1824'de ortaya çıkması ile başladı ve 1895'te yaygınlaştı (Adam, 1989: 123). Türkiye'de film, ilk defa 1895 yılında Lumiere kardeşler tarafından tanıtılmıştır (Aykın, 1990: 106). Edebiyat ve filmin, birlikte ele alınması sonucunda, farklı bir bilim dalı meydana gelmiştir. Edebî metinlerin görselleştirilmesi Alman Edebiyat bilimcileri tarafından *Literaturverfilmung*, yeni bir bilim alanı olarak kabul edilmiştir. Bu farklı iki disiplini birlikte ele alarak ilk kez Danimarkalı bir senarist olan August Blom *Hamlet*'i filmleştirmiştir (Grabes, 1980: 56). Böylece edebiyat, bilim aracılığıyla yeni bir alan olmuş; daha sonraki adımda edebî eserlerin filme aktarılmasına vesile olmuştur.

Günümüzde edebî eserlerin filmleştirilmesi oldukça fazladır. Edebî eserlerin filme aktarılması çok sevilen bir uğraş haline gelmiştir, ancak bu eylemin belirli kriterlere dayanması gerektiği kuşkusuzdur. Burada edebî eserin filme uyarlanmasında bazı kuralların göz ardı edilmemesi gerektiği önemlidir. Dikkat edilmesi gereken kurallardan en önemlisi de edebî metne bağlı kalınması ve eşdeğerliktir. Birçok edebiyat bilimcinin üzerinde durduğu konu

“Literaturverfilmung” yani edebî metnin görselleştirilmesinin, filme aktarılmasının ancak edebî esere sadık kalınarak mümkün olduğudur. Bir eserin filme uyarlanmasında eğer eserden uzak kalınmışsa filmin edebî değerinin kaybolduğunu ifade etmektedirler (Adam, 1989: 123). Edebiyat bilimcilerinin bu tespitlerinden hareketle edebî bir eserin filmleştirilmesinde yazar ile senaristin birlikte çalışmaları faydalı olacaktır. Çünkü yazarın, kendisi edebî eserin korunmasıyla ilgili bilgileri en sağlıklı şekilde aktarabilir.

Edebiyat ve medyanın işbirliği ile toplumlar büyük değişime uğramıştır (Aytaç, 2002: 5). Edebî metinlerin film aracılığıyla görselleştirilmeleri o eserlerin sadece daha fazla kitlelere ulaşmasını sağlamakla kalmayıp, insanların ilgisini yapıtın kendisine yoğunlaştırarak okuma oranının da artmasına sebep olmaktadır. Bu sayede yazarın çok daha etkili bir araçla tanıtıldığını ve eserlerinin de daha fazla okunduğunu birçok edebiyat araştırmaları ortaya koymuştur (Grabes, 1980: 56).

Filmin yazınsal yapıta ilgiyi okur bazında arttırdığı bilimsel olarak tespit edilmiş bir veridir. Bu durum bazı yazarları harekete geçirmiştir. Bazı örnekler bize edebiyattan ekrana giden sürecin tam tersine işlemeye başladığını göstermektedir. Örneğin Alman Yazar Tankrit Dorst senaryosu kendine ait olmayan “Erkekler ve Kadınlar” *Männer und Frauen* adlı filmde hareketle aynı başlıklı edebî bir eser yazmıştır (Bredow, 1975: 35). Bu süreci bu şekilde işletmenin sebebi şöyle düşünülebilir: insanların zaten ilgisini kazanmış bir konudan hareket ederek daha çabuk ve daha geniş bir okur kitlesine ulaşmak!

Film sanatı edebiyat biliminin prensipleriyle değerlendirildiğinden fonksiyonu da bir edebiyat eserinden farklı olmamalıdır. Bu fonksiyonların en önemlileri arasında eğlendirme, öğretme, eğitim, yani didaktik olma özelliği sayılabilir. Edebî metnin görselleştirilmesinde önemli olan eserin edebî değerinin kaybolmamasıdır. Dil, üslup ve hikâyenin değişmeden ele alınıp senaryonun oluşturulmasında okuyucuya verilen edebî değer aynı şekilde izleyiciye de verilmelidir. Bunun gerçekleşmesi beraberinde bazı zorlukları getirmektedir. Edebî eserin farklı bir zamana adapte edilmesi ve eserin özünden, daha doğrusu ruhundan uzaklaşmadan senaryonun yazılması oldukça zor bir uğraştır. Karakterlerin özünü değiştirmeden esere uygun sinema karakterlerinin yaratılması büyük önem arz eder. Okuyucuyu esere bağlayan en önemli kilit nokta eserdeki kahramanların karakterleridir. Bu durum senarist ve yönetmene önemli bir sorumluluk yüklemektedir.

Yukarıda edebiyattan filme aktarım sürecinde karşılaşılan zorluklar ve kuramsal görüşlere yer verdikten sonra uygulama teşkil etmesi bakımından “Küçük Ağa” ve “Morenga” romanlarının film sanatına aktarılmasına yönelmek isteriz.

Türk edebiyatının tanınmış yazarlarından Tarık Buğra (1918–1994)'nın *Küçük Ağa* (1962) ve Alman edebiyatının tanınmış yazarlarından Uwe Timm

(1940)'in *Morenga* (1978) adlı roman ve aynı adlı filmlerini karşılaştırarak ele aldığımızda, her iki filmin romanlara sadık kalınarak senaryolaştırılmalarında başarılı oldukları görülmektedir.

2. KÜÇÜK AĞA ROMANI VE FİLMİ

Tarık Buğra romanlarını yazarken, yaşantısından hareket etmesinin edebi kişiliğinde büyük bir yeri vardır. *Küçük Ağa* romanında başarılı olmasının en büyük payı da karakterlerini yaşadıkları koşulların gerçekliği içinde ele almasıdır. Yazar onların geleneklerini, yetişme koşullarını, yerleşik değer yargılarını göz ardı etmemiştir. Fethi Naci'nin Tarık Buğra hakkında söylediği: "*Bir roman yazarının bir bilim adamı gibi, tam o kadar objektif olması gerektiğine inanıyorum*" (Naci, 1994: 181). Şu söz onun araştırmacı kişiliğini göstermektedir. *Küçük Ağa*'nın bugün hala okunmasında, gerçekliğe yakın olmasının payı büyüktür. Eserde tarihi bir fon üzerine yine gerçek kişilerden hareketle kurnaca karakterler oturtulmuştur.

Buğra'nın Türk Dili dergisine verdiği bir demeçte çocukluğunu Akşehir'de geçirdiğini ve romanda yer alan kahramanların kişilik özelliklerini yakın çevresindeki insanlara göre oluşturduğunu söylemektedir (Dizdaroğlu, 1954: 78). *Küçük Ağa* romanının önsözünde yer alan şu ifade de yazarın gerçeklikten hareketle kurnaca ya yöneldiğini göstermektedir:

"Ben bir destan yazmak niyetinde değildim. Bunun tam aksine bir roman, romanlardan bir roman yazmaya çalışacaktım. Doğru: Başta "Nutuk" olmak üzere o hem yürek paralayıcı, hem alın ağartıcı devre ait kitapların hemen hepsini tekrar tekrar okumuştum. Fakat bu uzun çalışmalar o 4 yılın grafiğini çizmek için değildi. Ben bütün bu eserlerde birtakım kırıntılar arıyordum; Küçük Ağa'nın niçin ve nasıl Küçük Ağa olduğunu aydınlatacak kırıntılar. Bunları bulduğumu sanıyorum. Eğer elde ettiğim malzemeyi iyi kullanabildiysem şu roman gerçek romandır" (Buğra, 1993: önsöz).

Roman, Arabistan cephesinde çarpışan ve bir kolunu savaşta kaybettiği için adı Çolak Salih diye anılan bir askerin trenle Akşehir istasyonuna girmesi ile başlar. Salih burada çocukluk arkadaşı Niko ile karşılaşır. Niko zengin, hali vakti yerinde birisidir.

Osmanlı toprakları içersinde yaşayan Rum ya da Ermeni azınlıklar Osmanlı halkından sayılmıştır. Osmanlı müttefik ülkeler tarafından işgal edilince, her Türk evladı cepheye koşmuş vatan savunmasına katılmıştır. Kendini Osmanlı olarak görmeyen, azınlıklar ise vatan müdafaasına katılmadıkları gibi, Osmanlı'yı içten çökertmeye çalışmışlardır. Halk cepheye çarpışırken bunlar servet edinmiş, elindeki malı mülkü cepheye askere gönderen milletin cebindeki üç kuruşa göz dikmişlerdir. Bu durum savaşan Türklerin yoksulluğa düşmesine ve azınlıkların zenginleşmesine sebep olmuştur. Buğra *Küçük Ağa* romanında savaş yıllarında Türkler ile azınlıklar arasındaki farkı şu cümleler ile dile getirmektedir:

"Çolak Salih, Adımlarını hızlandırdı, yan gözle de dükkâna baktı. Raflar bomboştu, o ezeli minderinde şöyle bir dikilip kendisine bakan "Alaeddin

Emmi" kocamış kocamış çöküp gitmişti. [...] Niko'nun dükkânı kocamandı. İçerde üç çirak iki kalfa çalışıyordu" (Buğra, 1993: 35).

Bir başka yerde: *"Biz düşmanla savaşıyoruz, onlar milletimizin malına, canına, ırzına tasallut ediyorlar..."* (Buğra, 1993: 355).

Romanın ilerleyen bölümlerinde Niko ve Çolak Salih'in konuşmalarına büyük yer verilmiştir. Burada da görüldüğü gibi Buğra, Niko ile azınlıkları ve Çolak Salih ile de Türkleri sembolleştirmiştir. Yazar hem savaşın etkisini hem de azınlıkların Osmanlı topraklarındaki durumunu tarihi bir gelişim içerisinde okuyucuya aktarmaktadır.

Roman dokusunun tamamını kurtuluş savaşı oluşturmaktadır. Yazar, karakterlerin oluşumunda buna paralel bir üslup kullanmıştır. Yazarın romana tarihi olayları usta bir biçimde yerleştirmesi ve tarihi olayların kronolojik sırasını da göz ardı etmemesi eseri etkili kılan üslup özelliklerinden biridir. Örneğin; eserde Nazım adlı bir Yüzbaşının halka seslenişinde tarihi bir olayın işlendiğini görmekteyiz:

"Fuad Paşa'dan Akşehir'e selam getirdik. Önce onu diyeyim de vebalinden kurtulalım. Fuad Paşa kimdir, Heyet-i Temsiliye nedir bilirmisiniz? Mustafa Kemal adını duydunuz mu? Bunları elbette işitip duydunuz. Ne olduklarını da bilirsiniz. Amma bir de ben anlatayım size. Çünkü işe çok hile karıştı. Çok dolaplar döndü" (Buğra, 1993: 354).

Nazım Yüzbaşının söylediği bu sözler dönemin siyasi ve toplumsal yapısını yansıtır niteliktedir. Atatürk'ün kimliği ve yapacakları henüz bilinmiyor, yani Mücadele döneminin başlangıç aşaması henüz nitelendirilmektedir.

Romanın içeriğini kısaca şu şekilde özetleyebiliriz: Birinci Dünya Savaşından sonra da savaşın Osmanlı devleti üzerinde yaratmış olduğu olumsuz etkisi devam etmiştir. Roman savaştan sonra memleketlerine dönen askerlerin hikâyesi ile başlar. Salih adlı Akşehirli bir asker kolunu savaşta kaybedip memleketine döndükten sonra, her şeyin değiştiğini fark eder. Önceleri dost olarak yaşayan Rumlar ve kendi halkı şimdi birbirinden soğumuştur. Salih'in samimi arkadaşı olan Niko da bir Rum dur ve gelişmelerden o da rahatsızdır. Yunan ve İngiliz ordularının işgal haberleri gelmekte ve iki halkın birbirine olan düşmanlığı artmaktadır. Salih ise yüzyıllardır Osmanlı himayesinde rahatça yaşayan Rumların bu davranışını bir ihanet olarak görmekle beraber, arkadaşı Niko'dan kopmamaktadır. Salih'in Rumlarla olan dostluğu kasabalı tarafından fark edilir ve onu dışlarlar. Salih sürekli Niko ve onun çevresiyle dolaşır. Bu da hem kasabalıyı hem de ailesini rahatsız eder. Salih'in kolunu kaybetmesi onun Padişaha olan güvenini sarsmıştır.

Bu sırada kasabaya İstanbul'dan "İstanbullu Hoca" adında bir din görevlisi gönderilir. Din görevlisinin gönderiliş amacı kasabada padişaha ve Osmanlı'ya bağlılığı teşvik etmektir. Hoca gerek konuşmaları ile gerekse davranışları ile insanları çok kısa bir sürede etkilemektedir. Halkın büyük beğenisini ve takdirini

kısa bir zaman içerisinde kazanmıştır. Vaazlarıyla cemaate, Osmanlı padişahı ve İslam lehinde düşüncelerini aktarmaktadır.

Bu sırada Osmanlı topraklarında Hoca'nın düşüncesine tam ters olmamakla birlikte, kurtuluş ümidi olabilecek bir örgüt kurulmaktadır. Kuvayi Milliye adı verilen bu örgüt Anadolu'da işgalleri önlemek, İstanbul ve Padişah yönetiminin boyunduruğundan kurtulmak için kurulur. İstanbullu hocanın vaazları Kuvayi Milliye ilkelerine ters düşmektedir. Hoca her fırsatta padişaha bağlılıktan bahsetmektedir. Kuvayi Milliye ise Padişah'tan kurtulmak, yani bir yönetim kurmak amacını gütmektedir. Bütün bu ihtilaflar dolayısıyla Kuvayi Milliye yanlısı olanlar ve Hoca arasında bir zıtlasma meydana gelmektedir.

Kasabalı tarafından sevilen Hoca da kendi içinde yaptığı işin gerçekten doğru olup olmadığının sorgulamasını, Padişaha olan bağlılığının muhasebesini yapmaktadır. Kuvayi Milliyecilerle Hoca arasındaki çatışma zamanla iyice alevlenir ve vaazlarda karşıt fikirler açıkça dile getirilir. Kuvayi Milliyeciler bir türlü hizaya gelmeyen Hoca hakkında ölüm emri çıkarırlar.

Hoca evini ve barkını bırakıp halkın zorlamasıyla Akşehir'den kaçır ve çete reislerine sığınır. Kuvayi Milliyeciler tarafından kovalanır, yanına adam da alarak bir kasabaya sığınır. Olaylar bundan sonra farklı bir yön almaya başlar.

Salih'te Kuvayi Milliyecilere katılır, çünkü padişah ve Osmanlıya kızıdır. Böylece Kuvayi Milliyeciler Salih'i hocayı bulmakla görevlendirirler. Hoca ise hangi tarafta yer almak gerektiğinin hesabını yapmaktadır. Kuvayi Milliye ise her geçen gün başarı kazanmakta ve güçlenmektedir.

Salih hocayı bulur ve onu padişah hizmetinden vazgeçirerek Kuvayi Milliye yararına çalışmaya ikna eder. Beraberce Çerkez Ethem'in kardeşi Tefik Bey'in çetesine katılırlar. Çerkez Ethem ve kardeşleri milli mücadelede en büyük rollerden birini üstlenmiş ve gerek düşman işgallerine gerekse ayaklanmalara karşı başarılar sağlamıştır. Fakat şimdi düzenli ordu ve İsmet Paşa'nın emri altına girmek söz konusu olunca Çerkez Ethem ve arkadaşları zıt bir tavır takınarak Kuvayi Milliye'ye ve Ankara'ya karşı isyan ederler. Hoca ise bu yolun yanlış olduğuna inanır ve onları bu yoldan döndürmek için planlar kurar. Hoca, Ethem'in İsmet Paşa hizmetine girmemesi için yapacağı en büyük saldırı olan Kütahya saldırısında ona bir oyun oynayarak başarısızlığını sağlar ve Kuvayi Milliye'ye en büyük hizmeti vermiş olur. Bu karışıklık içerisinde savaş devam etmektedir.

Romanın sonlarına doğru, ülke zafere doğru gitmektedir ve bu noktada Ankara ve Meclise büyük iş düşmektedir. Bu sırada Küçük Ağa yani İstanbullu Hoca Ankara'da kendisini Akşehir'den tanıyan ve bir zamanlar zıt fikirleri yüzünden tartıştığı Doktor ile buluşur. Doktor böyle saygıdeğer birinin kendi tarafına katılışından duyduğu mutluluğu Hoca'ya söyler ve asıl kimliğini bilen sadece kendisi olduğunu, kendisi dışındakilerin onu Küçük Ağa diye tanıdıklarını anlatır.

Hoca ise eşi ve çocuğunun özlemiyle yanmaktadır. Küçük Ağa Fevzi Paşa ile birlikte Akşehir'e gelir ve burada da tanınmadığını ve Küçük Ağa olarak bilindiğini görür. Eşi ve çocuğu hakkında bilgi alır, çocuğunu bulur fakat eşinin durumu kötüdür. Eşine geldiğini haber eder, fakat kadın ölmek üzeredir ve oğlunu Hoca'ya emanet ettiğini söyler ve kısa bir süre sonra ölür.

Hoca daha sonra Ankara'ya döner ve mücadeleye devam eder.

Romanın ana düşüncesi, küçük bir kasabada kurtuluş savaşı yıllarında yaşanan olaylar, bağımsızlık özleminin insanların kasaba halkı üzerindeki etkisi olarak özetlenebilir. Roman kahramanlarını kısaca karakterize etmek gerekirse, öncelikle romanın başkahramanı olan küçük Ağa, yani İstanbullu Hoca'dan ve Salih'ten bahsetmek gerekir:

Küçük Ağa yani İstanbullu Hoca: Kurtuluş mücadelesine büyük hizmetler vermiş binlerce kişiden biridir. Salih ise Birinci Dünya Savaşında sağ kolunu kaybetmiş ve hayatının anlamını kurtuluş mücadelesi ile tekrar kazanan birisini canlandırmaktadır.

Eserdeki tarihsel doku kumaca olaylarla örülerek zenginleştirilmiştir. Örneğin Romanda tarihte gerçekten var olan kişiliklerle karşılaşırız. Bunlardan birisi de kuşkusuz büyük liderimiz Mustafa Kemal Atatürk tür. Cephede büyük başarılar göstermiş olan ulu önderimiz Atatürk, romanda henüz yeni tanınmaya başlayan Kuvvayı Milliye örgütünün lideri olarak canlandırılmaktadır. Bir diğer tarihi roman kahramanı ise Çerkez Ethem'dir. Başlarda vatan ve millet için hizmetler vermiş, cephede büyük başarılar göstermiş, fakat düzenli orduya geçme kararı alındığında tamamen zıt fikirleri benimsemiş isyancı bir çete reisi olarak romanda karşımıza çıkmaktadır.

Roman bu karakterlerle kurtuluş savaşı ruhunu çok başarıyla yansıtmaktadır. Kurtuluş savaşı ruhunu bu denli başarıyla aktarması sebebiyle olsa gerek, günümüzde de sevilerek okunmaktadır.

Tarık Buğra'nın Küçük Ağa romanının filme uyarlanması ise 1984 yılında Yücel Çakmaklı'nın senaristliğini yaptığı sekiz bölümlük dizi ile gerçekleşmiştir. Bu dizi de eserin kendisi gibi büyük ilgi toplamıştır. Film ve romanı karşılaştırdığımızda, romanın başarılı bir şekilde filme uyarlandığını görüyoruz. Bu başarının altında Tarık Buğra'nın yapımcı Yücel Çakmaklı ile birlikte çalışması yatmaktadır (Aykın, 1990: 107). Ayrıca Tarık Buğra'nın senaryoyu titizlikle tekrar tekrar incelediğini bilmekteyiz (Taçdiken, 1973: 19). Senaryo büyük ölçüde romana sadık kalınarak yazılmıştır ve romandan sapmalar yazar-senarist işbirliği ile en aza indirgenmiştir.

Dizi ilk kez TRT 1 de akşam saatlerinde, 20.45'te 25 Mart ile 13 Mayıs 1984 tarihlerinde yayınlanmıştır. Daha sonra ikinci kez yine TRT 1 de 1986 yılında ve en son 1997 yılında yayınlanmıştır.

Filmde ana düşünce romandaki ile aynı, yani vatan, millet sevgisi vurgulanmaktadır. Bağımsızlık duygusu ön plana çıkartılmıştır ve Kurtuluş Savaşının küçük bir kasabada nasıl ve ne şekilde cereyan ettiğini görsel efektlerle göstermektedir. Tarık Buğra'nın tasvirlerle ve romandaki "ben" anlatıcı ile okuyucuya sunulan tüm edebi değerler, örneğin tabiat tasvirleri, kahramanların karakterleri kamera ustalığı ve karakter oyuncularının başarıları ile bire bir yansıtılmıştır. Örneğin Tarık Buğra İstanbullu Hoca'yı romanda tasvir ederken kendisinin ses tonunun çok etkileyici olduğunu ve insanları etkilediğini belirtmiştir:

"İstanbullu Hoca gür ve siyah sakalına rağmen insanı şaşırtacak kadar gençti. Müftü bile onun elini öpmeye hazırlanmıştı, fakat müezzin Rifat efendi bile "musafaha" ile yetindi. Hepsi de, elini öpmeye kalkışmanın saygısızlık olacağını sanır gibi olmuştu. Hatta bu körpe yüzü görür görmez hayal kırıklığına uğrayanlar, güvensizliğe kapılanlar bile vardı. Fakat İstanbullu Hoca, bu duyguları tez sildi. Neticeyi hal ve tavrındaki temkin ile bilhassa sesinin tonu sağlamıştı... Bakışlarındaki mana şefkat, tevazu ve hüzün ile didikleyici, meydan okuyucu, sorguya çeken, hüküm veren ışıltılar arasında dalgalanıyor, sesinin buna muvazi tonu ile birleşince de bu genç adamı "hüküm verilemez, hükme bağlanamaz, uyulur" bir şahsiyet yapıp çıkıyordu" (Buğra, 1993: 72).

Ses tonu, vurgulu konuşması ve rol yeteneği ile Çetin Tekindor İstanbullu Hoca olarak adeta film aracılığıyla romandan çıkararak seyircinin karşısına durmaktadır. Senarist Yücel Çakmaklı'nın rol dağılımında göstermiş olduğu titizlik filmin roman dokusuna uygun olmasını sağlamıştır. Diğer kahramanlar da yine aynı şekilde, romandaki kahramanların kişilikleri ile başarılı bir şekilde örtüşmektedir. Örneğin: Reis Bey -Ahmet Tekin, Yüzbaşı Hamdi - Eşref Kolçak, Dr. Yüzbaşı Haydar - Haluk Kurtoğlu, Ali Emmi - Kadir Savun, Emine- Aydan Şener, Yüzbaşı Nazım - Yusuf Sezgin, Çakır Saraylı - Erol Taş, Çolak Salih - Fikret Hakan gibi birçok tanınmış ve yetenekli oyuncular beraber rol almışlardır. Filmde bir ekip çalışması olduğu ve romana sadık kalınarak çevrildiğini Romanı daha önce okuyanlar hemen anlayabilir. Çünkü eserin karakter yapılanması sahne seçimi, rol dağılımı, oyuncuların yeteneği ve yönetmenin orijinal metin endekli davranışı roman ile aynı hazzı uyandıracak niteliktedir. Bu da edebiyat bilimcilerin de değindiği gibi, romana sadık kalınarak uyarlanan filmlerin de romanlar kadar edebî değer taşıdığını bizlere göstermektedir (Schröder, 1987: 45).

Yukarıda bulunduğum tespitlerden dolayı *Küçük Ağa* filmi edebi metnin görselleştirilmesi-film sanatına aktarılması- konusuna güzel bir örnek. Roman ve film arasındaki eşdeğerlilik büyük ölçüde yazar ve senarist işbirliğiyle yapıldığında sağlandığını görüyoruz. Görsel unsurların romandan filme yansımada yazarın yönlendirmeleri kuşkusuz eşdeğerliğin sağlanmasında büyük öneme sahiptir. Sadece romanın okuyucuları tarafından değil, filmin izleyicileri tarafından da beğeni toplamasında yazar-senarist işbirliğiyle sağlanan eşdeğerliğin önemi yadsınamaz. Böylece *Küçük Ağa* sadece okuyucuya değil, film aracılığıyla seyirciye de ulaştığından daha büyük kitlelere hitap edebilmektedir. Eserin

İşlendiği konu itibari ile tarihsel gerçeklikten yola çıkarak kurgulandığı, gerçekçiliğe bağlı kalındığı ve kurgusal dokunun tarihsel dokuyla iç içe girerek etkileme gücü oldukça fazla olduğunu göz önünde bulundurduğumuzda, eserin didaktik kaygıları olduğu sonucuna varılabilir. İşlendiği konu itibari ile okullarda eğitim aracı olarak kullanılmasının faydalı olacağını düşünmekteyim.

3. MORENGA ROMANI VE FİLMİ

Alman edebiyatının tanınmış yazarlarından Uwe Timm'in *Morenga* adlı romanı 1978 yılında kaleme alınmıştır ve T. Buğra'nın "Küçük Ağa" romanıyla motif bakımından büyük paralellikler göstermektedir.

Uwe Timm'in *Morenga* adlı romanı Münih'te 1978 yılında yayınlandığında birçok eleştirmenin odağı olmuş, hakkında birçok söyleşi ve makale yayınlanmıştır. Özellikle de siyasi açıdan ilgi odağı durumuna gelmiştir.

Romanda gerçek olaylara deyinen yazar, her şeyi tüm açıklığı ile yazdığını ve arşivlerdeki belgelere dayanarak romanını kurguladığını belirtmiştir (Brücker, 1985: 11/85). Gerçek olay ve kahramanları roman dokusuna yerleştiren Timm, kahramanların isimlerini de gerçek hayattan seçmiştir. Bu yüzden bazı edebiyat eleştirmenleri onun bu yapıtını bir romandan çok belgesel olarak nitelemişlerdir (Zeller, 1978: 12). Fakat Timm, gerçek olaylar ve kahramanlardan hareketle kendisinin kurguladığı konu sebebiyle eserinin daha çok roman özelliği taşıdığını savunmaktadır (Gurlit, 1991: 13). *Morenga* romanının konusu Güney Afrika'da geçer.

Uwe Timm, Güney Afrika'ya giderek film ile ilgili arşiv araştırmaları yapmış ve babasından kalan konuyla ilgili eski mektuplar doğrultusunda eserinin dokusunu oluşturmuştur. Olay kahramanının adı da bu yüzden kumaca değil gerçektir. *Morenga* güney Afrika'da yaşayan bir zenci kabilesinin lideridir (Gurlit, 1991: 14).

Romanla ilgili birçok makalenin vardığı ortak nokta şu şekilde özetlenebilir: Afrika'daki Hereros ve Hottentotten adlarındaki zenci Nambia kabileleri, o dönemde Alman İmparatorluğunun egemen olduğu güney Afrika bölgesinde yaşamaktadırlar. Kabile lideri *Morenga* baş kaldıran bir karakterdir. Eğer Timm'in *Morenga* adlı eseri olmasaydı, sömürge tarihi unutulmuş olacaktı (Zeller, 1978: 5).

Yazarın belgelerden edindiği bilgiler ışığında yazmış olduğu eser diğer eserleri arasında ayrı bir yere sahiptir. Güçlü bir üslup ve anlatım tekniği ile eser, kurgusal yapısıyla tarih eseri olmaktan çıkıyor, heyecanlı ve sürükleyici bir roman haline geliyor. Romandaki hikâyeye ise sömürge savaşlarını anlatıyor. 1904 ile 1907 arasında süren Alman kraliyetinden II. Wilhelm zamanına denk gelen, Alman güney Afrika toprakları içersinde geçen bir konuyu aktarmaktadır.

Yapıtın içeriğine kısaca değinmek gerekirse: Güney Afrika bölgesine görevlendirilen iki Alman veteriner, ilk kez asker olarak sömürge topraklarına yollanır. Bu iki veteriner uzun bir süre bu bölgede görev yapacaklarını anlarlar.

Gottschalk günlük tutmaktadır ve eser onun perspektifinden anlatılmaktadır. Gottschalk orada yaşayan zencilerin köle olarak kullanıldıklarını anlatır. Almanların zaman zaman zencilere işkence ettiği de belirtilmiştir. Güney Afrika bölgesinde altın madenlerinde karın tokluğuna çalıştırılan zenciler, gördükleri işkence yüzünden ıstırap dolu bir hayatın içindedirler. Zencilerin liderleri olarak tanınan Morenga adındaki altın madeni işçisi zenci bu olanlara daha fazla dayanmamaktadır. Kendi topraklarında işgal edilmenin verdiği ıstırap içerisinde Almanlara baş kaldırmaktadır. Tüm kabileyi toplar ve akşamları Almanlara karşı gizli planlar yapar. Kısa bir süre sonra da savaş başlar, artık hiçbir zenci çalışmamaktadır ve bağlı buldukları yerden kaçarlar. Alman askerleri ise alarma geçer ve Nambialılar ile Almanlar arasında savaş başlar. Morenga akıllı ve çok çevik olduğu için Alman askerleri onu yakalayamazlar. Alman İmparatorluğunun askeri bölüğü Almanya'dan destek ister. Fakat yine de Morenga'yı bulamazlar. Ormanda saklanan Morenga ise İngilizlere sığınır fakat onların da Almanlara yardım ettiğini anlayınca kaçmak ister. Kaçarken vurulur. Morenga bir süre sonra ölür. Bunun üzerine Morenga'nın adamları teslim olur ve savaş bitmiş sayılır. Gottschalk de memleketine döner.

Romanda "ben" anlatıcı konumunda olan veteriner asker Gottschalk, duygusal bir karakteri canlandırmaktadır. Gottschalk'ın perspektifinden anlatılan olaylar okuyucuyu derin bir duygusallığa sürüklemektedir. Gottschalk dönemin Alman ideolojisine aykırı bir kişiliktir. Öyle ki ezilmiş zenci ırkına karşı merhamet duyar, hatta Katherina adında Nambialı bir zenci kıza âşık olur. Katherina hizmetçi olarak Alman birliğinde çalışmaktadır. Alman askerleri tarafından hor görülen köle bir kızdır. Gottschalk onunla sadece vücut diliyle anlaşabilmesine rağmen hissettikleri karşılıklıdır. Gottschalk'ın tuttuğu günlük olarak hikâye edilen eser sömürge savaşlarını onun perspektifinden yansıtmaktadır. Fakat yazar Uwe Timm zaman zaman kendisini Gottschalk ile özdeşleştirilerek iki kültür arasındaki farklılıkları ön plana çıkarmaktadır. Katharina ile ilgili günlüğüne yazdığı şu fantastik ve duygulu satırlar bunu göstermektedir:

"Gottschalk'ın 28.2.05 tarihli günlük notları

Sabahları yağmur. Öğleye doğru güneş ortaya çıkardı. Ovanın buharı tütüyordu. Ben tepeye doğru yürüyorum. Bana bazen yabancı gelmesini sağlayan şey, onun sürekli pipomu içmek istemesi idi.

Bana bir gece önce gördüğü rüyasını anlattı: Bir üzüm çalısının altında yatıyor ve uyuyordu. Güneş parlıyordu. O anda küçük bir çöl tilkisi geldi ve göğsünden içti. Bu onu uyandırdı ve çok sevindi, fakat ağlamak zorundaydı.

Sihirli ağaç çiçek açıyor" (Timm, 1985: 227).

Uwe Timm'in *Morenga* adlı 3 bölümlük filmi de romanı kadar ses getiren, başarılı bir yapıt olmuştur. 1985'te 35. Uluslararası Berlin Film Festivalinde ödül almıştır. Yine yazar ve senaristin ortak çalışmasının sonucu olarak Timm ve senaryo yazarı Egon Günther birlikte çalışarak başarılı bir eser ortaya

çıkarmışlardır. *Morenga* filmi romana sadık kalınarak filmleştirilmiş edebî bir eser niteliğindedir. Gerek roman kahramanlarının kişiliklerinin oluşturulmasında, gerekse mekân olarak gerçek topraklarda filmin çevrilmesi eseri orijinal ve başarılı kılmıştır. Uwe Timm ve Egon Günther filmin çekimi için birlikte güney Afrika'ya gidip oradaki arşivden askerlerin kılık, kıyafetlerini ve halkın yaşam tarzını, gelenek ve göreneklerini araştırıp reel bir şekilde filme yansıtılmışlardır (Brücker, 1985: 17). Bu da romanın başarılı bir şekilde filmleşmesini sağlamıştır. Bu titiz ve özveri isteyen çalışma sonucunda edebî bir metin başka bir türe aktarılarak farklılaşmış ve orijinal bir nitelik kazanmıştır. Göstergebilim ışığı altında edebiyat ve film ilişkisi değerlendirildiğinde Aytaç'ın konuyu veciz bir şekilde somutlaştırdığını saptayabiliriz: Edebiyatın ekrana aktarılması, edebiyat biliminin “yeni işlevsel ve anlamsal bağlam kazanıyor” (Aytaç, 2002: 5) olması bu alanın günümüzde popüler olmasını sağlamaktadır.

SONUÇ

Özellikle 20. yüzyıl başı itibari ile edebiyat metinlerinin filmi çekilerek farklı anlam ve işleve sahip eserler meydana getirmek sevilen bir uğraş haline gelmiştir. *Küçük Ağa* ve *Morenga* yapıtlarının roman türünden film sanatına aktarılmasındaki başarıda disiplinler arası güçlü bir bağın rolü vardır. Edebiyat ve medya disiplinlerinin *Küçük Ağa* ve *Morenga* örneklerinde bu denli bir araya yoğunlaşmasında yazar ve senaristlerin birlikte çalışmalarının rolü büyüktür. Ortaya çıkan bu yeni dal ise edebiyat bilimi için yeni bir alan yaratmıştır. Edebî metnin görselleştirilmesi anlamına gelen “*litteaturverfilmung*” Edebiyat bilimine yeni bir alan olarak katılmıştır. G. Aytaç'ın “*Kitaptan Ekrana Edebiyat*” yapıtını bu yeni alanın bilimselliğine işaret olarak yorumlamak yanlış olmayacaktır. Fakat kanımca önemli olan edebî metnin filme çekilmesinde büyük değişikliklere uğramadan uyarlanmasıdır. Bu bağlamda eşdeğerlik için gerekli olan ölçütlere önem verilmesidir. Aksi takdirde edebî eserin filme uyarlanmasında sadece konu bulunamadığı için çevrilmiş sonucuna varılabilir.

Edebiyat ve medya kavramlarından yola çıkarak edebî metnin görselleştirilmesi konusunda örnek teşkil etmesi bakımından, hem Alman edebiyatından hem de Türk edebiyatından tanınmış yazarların romanlarını karşılaştırarak ele aldık. Her iki romanın da gerek gerçek hikâyelerden yola çıkılarak ele alınmış olmaları, gerekse romanın ana konusunu oluşturan roman karakterlerinin gerçekten de yaşamış olmaları paralellik göstermektedir. *Küçük Ağa* gibi *Morenga* da romanların başkarakterlerinin isimleridir. Bundan dolayı kahramanlar her iki romanda da kendi topraklarını korumak için düşmanla savaşan kahramanlar olması ve yazarların her ikisinin de tarihi olaylardan yola çıkarak, arşiv araştırması sonucunda romanlarını yazmaları önemli paralelliklerdir. Tank Buğra gibi Uwe Timm de babalarının günlüklerinden yararlandığını bilmekteyiz (Taçdiken, 1973: 12/ Brücker, 1985: 20).

Her iki romanda da bağımsızlık savaşı ve tek bir kişinin baş kaldırması sonucunda olayların gelişmesi anlatılmaktadır.

Romanların filme uyarlanması da yine birçok noktada paralellik göstermektedir. Her iki yazar da senaristlerle birlikte çalışmış ve bilhassa filmin edebî değerini yitirmemesi için tarihi olayların bulunduğu bölgelerde film çekilmiş ve yaşanmış olayların tarihi boyutunu değiştirmeden kumaca dünyasına yansıtılmışlardır. Her iki eserde de söz konusu olan tarihi bir gerçeklikten hareketle kumaca bir düzlemdeki hareket filmde de aynı şekilde muhafaza edilmiştir. Her iki roman ve filmlerin de gerçeklik ve kumaca iç içe geçmiş durumdadır, aralarındaki çizgiyi ayırt etmek oldukça zordur. Ne var ki, her iki romanın ana konusunu, *insani onurun her şeyin üzerinde tutulması*” teşkil etmektedir. İnsan kendini yalnızca insanda tanır, der Goethe. Bu görüş ışığında, insanın kendini filmlerdeki kahramanlarla özdeşirmesi, kendini nesne konumundan özne konumuna sokmaktadır. Bu nedendir ki insan, edebiyatın dinamizmi ile filmlerdeki olayları somutlaştırarak analiz edebilmektedir.

Edebî metinlerin edebî değerini yitirmeden filme uyarlanması halinde büyük kitlelere ulaşması söz konusu olacağı gibi insanlar edebiyattan daha fazla haz alacaklardır. Türkiye’de okuma alışkanlığının düşük olmasını göz önünde bulundurursak, edebî eserlerin çok daha geniş kitlelere ulaşması için filme aktarılması yarar teşkil edecektir. Fakat konu sıkıntısı sebebiyle popüler bir edebî yapıtı filmleştirmekten ziyade estetik kaygılarla bu alana yönelen söz sahibi kişilerin üretkenliği kuşkusuz daha yararlıdır. Bu şekilde sadece konudan kaynaklanan didaktik yapı değil, aynı zamanda edebî değer de izleyiciye aktarılabilir. Ülkelerinin fiziki veya ekonomik olarak işgal edilmesi, her iki yazarın acıyla kavrulmalarına neden olmuş, romanlarını “kaybetmek ile kazanmak” arasında sıçramaların yaşandığı bir gerilim ortamı içersinde kaleme aldıkları görülmektedir. Serüven dolu, tarihi ve realist roman türlerine koyabileceğimiz her iki romanın filme aktarılması, izleyici ile buluşması, izleyicilerin mükemmel bir senteze ulaşmasına vesile olacaktır.

KAYNAKÇA

- ADAM, Gerard, (1989), *Literaturverfilmungen*, 1. Auflage, München: Oldenburg.
- AYKIN, Cemal, (1990), “Batı Toplumlarında Roman ve Sinema İlişkisi”, *I. Türk Dili Dergisi*, İstanbul, s. 106
- AYTAÇ, Gürsel, (2002), *Edebiyat ve Medya: Kitaptan Ekran Edebiyat*, Ankara: Kültür Bakanlığı.
- BRAAK, Ivo- Martin NEUBAUER, (1990), *Poetik in Stichworten*, Wien: F. Hirt Verlag,
- BREDOW, Wilfried, (1975), “Film und Gesellschaft” In: *Deutschland. Dokumente und Materialien*, Hamburg, s. 35
- BRÜCKER, Dietrich-Wolf, (1985) ,“Einem Stück deutscher Geschichte auf die Spur gekommen nach Timms Afrika Roman (Morenga)”. In: Fernsehprogramm (Televizyon programı) ARD, Ein Gespräch mit Timm, 11/85.

- BRÜCKER, Dietrich-Wolf, (1985), "Morenga-eine deutsche Biographie" Ein Gespräch mit Uwe Timm. İçinde: Morenga, WDR 13, 17 ve 20 Mart Mart 1985, 20.15 (Materialien zum Film) In: ARD Fernsehspiel (Dizi) Ocak, Şubat, Mart.
- BUĞRA, Tarık, (1993), *Küçük Ağa*, 9. Baskı, İstanbul: Ötüken Neşriyat A.Ş.
- DİZDAROĞLU, Hikmet, (1954), *Tarık Buğra ve Hikâyeciliği*, Ağustos, İstanbul: Hisar.
- GRABES, Herbert, (1980), "Literatur und Film", In: *Literatur in Film und Fernsehen von Shakespeare, bis Beckett*, Königstein: Scriptor Verlag, s.
- GURLIT, Marion ,(1991), "Uwe Timms Morenga", , , 1985, In: *EPK .Entwicklungspolitische Korrespondenz* (Hrsg. von der Gesellschaft für entwicklungspolitische Bildungsarbeit) H.1, März, Köln: Verlag Kiepenheuer & Witsch, s.
- HECKHAUSEN, H. (1987), "Interdisziplinäre Forschung" zwischen Intra-, Multi-, Chimären- Disziplinarität. In: *Jürgen Kocka* (Hrsg), *interdisziplinarität, Praxis- Herausforderung- Ideologie*. Frankfurt a. M: Suhrkamp, s. 129-145
- NACI, Fethi. (1994), *40 Yılda 40 Roman, Edebiyat Eleştirisi*, İstanbul: Oğlak Yayıncılık.
- SCHRÖDER, Gottfried, (1987), *Roman und Film im Englischunterricht, der Name des Romans "KES"*, Kiel
- TAÇDIKEN, Mehmet, (1973) *Tarık Buğra ile Mülakat*, Pınar, Şubat.
- ZELLER, Eva, (1978), "Uwe Timms Roman Morenga", vorgestellt von Eva Zeller (in der Senereihe (Dizi)"İdeer-Kontroverse Kritik") In: *Riäs*, Berlin, 2. Program, 5.7.78.